

АНАЛИ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

Година XXV

септембар — октобар

Број 5

СТВАРАЊЕ СОЦИЈАЛИСТИЧКОГ СИСТЕМА ПРАВА У ЈУГОСЛАВИЈИ

Основе нашег правног система постављене су у току народнослободилачког рата и револуције. Упоредо са успесима у борби против фашистичког завојевача и буржоаске класе, која се ради очувања својих класних позиција солидарисала са њим, текао је процес конституисања нове власти и изградње новог система права. Посебну етапу у том развоју представљало је II заседање АВНОЈ-а у Јајцу 1943. године. На њему су успостављени темељи новог државног поретка и утврђени путеви и начини даље изградње правног система. Након успешно окончаног рата и револуције поставио се проблем не само даље изградње државноправног поретка него и питање његовог односа према старом правном поретку. Нема сумње, да начин решавања овог питања много говори о суштини новог правног система. Стога, нужно се поставља питање какав је однос новог према староме правном поретку и који су основни принципи на којима је текао процес стварања југословенског социјалистичког правног система?

I

Социјалистичка револуција извршена у нас била је дубока и коренита. Буржоазија је била потпуно развлашћена и власт је преузела радничка класа на челу са својом Комунистичком партијом. Конституисана је диктатура пролетаријата. Укинута је приватна својина на средствима за производњу и управљање привредом у име друштва пренето је на државу. Истовремено, указивало се да су то само почетне револуционарне промене, које морају у будућности, сходно развоју производних снага, бити још потпуније, посебно у сфери односа радничке класе према средствима за производњу. Стога, није било ни мало чудно што је нови правни поредак прекинуо све везе са старим правним поретком, што између новог и старог правног поретка нема никаквог континуитета. Дисконтинуитет је потпун и апсолутан. У ту сврху донет је посебан

Закон о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године и за време непријатељске окупације од 23. октобра 1946. године. Тим Законом одузета је правна снага свим прописима који су били на снази 6. априла 1941. године. Истовремено, сви прописи који су донети за време окупације проглашени су непостојећим. Но, одузимањем правне снаге свим дотада важећим прописима значајне области друштвеног живота остале су правно нерегулисане. То је изискивало доношење хитних прописа ради уређивања односа од примарног значаја за даљи развој тек конституисаног социјалистичког друштва. Но, у том тренутку било је очигледно да није могуће све прописе донети одједном, и посебно да извесне односе и не треба уређивати специјалним прописима, како ти прописи не би били препрека за њихов бржи развој. Та уздржљивост законодавца била је нарочито пожељна у области грађанског права. Стога, иако се Законом о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године укида правни континуитет са предратним југословенским правом, тим Законом не искључује се свака могућност примене извесних предратних правних правила. У том погледу интересантни су посебно чл. 3. и чл. 4. наведеног Закона. У члану 3. прописано је да Президијум Народне скупштине ФНРЈ може одредити да се примењују правила садржана у прописима старе Југославије (са или без измена и допуна). Ово право имали су и президијуми народних скупштина народних република у односу на прописе чије доношење према Уставу ФНРЈ спада у надлежност република. Но, овим правом Президијум се није посебно користио. Донета су свега два таква указа. Међутим, члан 4. користио се и користи се и данас много више. Сходно том члану, правна правила садржана у прописима старе Југославије, а која нису указом Президијума проглашена обавезним, могу се примењивати под следећим условима: 1) ако о некој материји још нема прописа у нашем новом законодавству; 2) ако та правила нису у супротности са Уставом ФНРЈ, уставима наших република и другим нашим позитивним прописима и 3) ако нису у супротности са начелима уставног поретка ФНРЈ. Важно је при тој примени предратних правних правила уочити две ствари. Прво, не примењују се предратни правни прописи, него предратна правна правила. Другим речима, законодавац очигледно даје различита значења терминима правни пропис и правно правило. Правни пропис изражава вољу буржоаске класе, док правно правило представља израз одређених друштвених односа, ако је и уколико је лишено буржоаског карактера. Стога, Закон овлашћује судове и друге државне органе само на примену правних правила а не и прописа. Друго, предратна правна правила примењују се не на основу њихове правне снаге (јер је и немају), већ на основу чл. 4. Закона о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године. При том, суд или други државни орган није обавезан да примени предратно правно правило, ни кад су испуњени сви услови које установљава закон. Исто тако, не постоји обавеза примене само и искључиво оног правног правила које је важило на оном подручју, на коме се простире надлежност органа који то правило примењује. Законодавац није желео да угуши стваралачку иницијативу судова или других државних органа у попуњавању правних празнина које су постојале у новом правном поретку. Стога, су-

Дови или други државни органи били су овлашћени на стварање нове правне норме и кад је за ту материју постојало предатно правно правило уколико то предатно правило није било, по њиховом мишљењу, више подесно за њено решавање. Но, из разлога јединствености и правне сигурности надлежни орган је морао да образложи ту своју одлуку.

Нема сумње, да се примена чл. 4. Закона о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. могла остваривати само у одређеним правним областима, а да је у другим била апсолутно искључена. У нас, тај чл. 4. одиграо је значајну улогу у грађанском праву. То је сасвим разумљиво, јер је грађанско право најнепосредније везано за свој предмет — робне односе и док год постоје робни односи, они намећу извесна правила, чије постојање ни законодавац не може пренебрећи. Стога, у мери у којој су у нас постојали робни односи, и под условима датим у Закону о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године, било је могуће примењивати правна правила предатног југословенског права.

Но, као што је указано, нови социјалистички друштвени односи захтевали су хитно доношење нових прописа. Стога, упоредо са почетком рада на изради новог устава (одлуке донете на II заседању АВНОЈ-а имале су значај привременог устава) донети су најзначајнији прописи који су имали за циљ да осигурају не само политичку него и економску доминацију радничке класе. Проглашење Републике на седници Уставотворне скупштине од 29. новембра 1945. значило је уједно и формално ликвидирање уставног континуитета, који се одржавао из спољнополитичких разлога. Стога, неопходно је било донети правне прописе, који би сузбили делатности усмерене против власти радничке класе. Ти прописи били су Закон о сузбијању недопуштене шпекулације и привредне саботаже од 23. IV 1945, Закон о заштити народних добара и њиховом управљању од 23. V 1945, Закон о забрани изазивања националне, расне и верске мржње и раздора од 24. V 1945, Закон о кривичним делима против народа и државе и Закон о врстама казни из исте 1945. године. Завршни акт у процесу стварања нове државе био је Устав који је Уставотворна скупштина донела 31. јануара 1946. године. У њему су били постављени основни темељи економске и политичке власти радничке класе. Заимљиво је да Уставом из 1946. године није била извршена национализација основних средстава за производњу. Истина, национализација је отпочела у току народноослободилачког рата, али Уставом из 1946. године није била довршена. Наиме, према Уставу из 1946. године друштвено-економско уређење се заснива на три облика својине на средствима за производњу, тј. на државној, задружној и приватној својини, са државном својином као темељом политичке власти и система државног привредног планирања. Но, иако није проглашена национализација Уставом из 1946. године конституисано је уставно право државе да изврши национализацију. Користећи ово право у раздобљу од 1946. до 1948. године извршена је опсежна национализација основних привредних грана, домаћег и страног капитала. Правни основ за ову национализацију дат је у Закону о национализацији приватних привредних предузећа од 6. XII 1946. и измени и допуни овог Закона од 29. IV 1948. године. Национализација земље није извршена, али

је спроведена аграрна реформа и земљишни максимум ограничен је прво на 25 хектара а затим на 10 хектара. У области политичких односа Уставом из 1946. године успостављају се два значајна принципа. Први принцип изражава се кроз скупштински систем власти, који је требало да осигура стварну политичку власт радничке класе и остварење воље народа. Други принцип на коме је засновано политичко уређење према Уставу из 1946. године је федеративни принцип. Ова два принципа, чији се корени налазе још у одлукама II заседања АВНОЈ-а, представљају трајне принципе организације власти у југословенском друштву, чија је садржина у целокупном послератном развоју друштва постајала све потпунија и богатија. Наиме, у Уставу из 1946. године приметан је утицај на организацију скупштинског система власти Устава СССР-а из 1936. године. Но, треба истаћи да је таква организација јединства власти одговарала достигнутом степену развоја производних снага у том времену.¹⁾ Према Уставу из 1946. године Народна скупштина ФНРЈ представник је народног суверенитета и врховни орган државне власти. Но, полазећи од објективне и субјективне ситуације у привредно заостајој и ратом опустошеној земљи, у Уставу су учињена два значајнија одступања од овог принципа демократског јединства власти. Прво се огледало у конституисању Президијума Народе скупштине ФНРЈ са надлежностима које у извесној мери превазилазе надлежности извршног органа Скупштине, а друго у образовању Владе ФНРЈ као највишег извршног и управног органа државне власти. Обим овлашћења Владе, који је нужно проистигао из датих друштвено-економских и политичких односа, и посебно њихово коришћење у том раздобљу представљало је најзначајније одступање од принципа јединства власти оствареног према Уставу из 1946. године. У том погледу посебно је било важно овлашћење Владе да доноси уредбе са законском снагом на основу законског овлашћења. На предлог Владе Скупштина ФНРЈ је и донела Закон о овлашћењу Влади ФНРЈ за доношење уредаба по питањима из народне привреде. Ово овлашћење није било ограничено временским роком и односило се на сва питања из области привреде и јавних финансија. Једино ограничење састојало се у правној обавези Владе да све донете уредбе поднесе на потврду Скупштини на њеном првом заседању. Осим ових уредаба са законском снагом, Влада је била овлашћена генерално да доноси уредбе за примену закона, а за извесне односе уредбе којима није претходило доношење закона. Несумњиво да су овако широка овлашћења Владе, која су била неминовност у том раздобљу, довела до знатног јачања управе. Како је држава била носилац и економског потенцијала земље, било је очигледно да постоји опасност од бирократизације државног апарата и отуђења политичке власти од радничке класе. То су и били основни разлози револуционарног преображаја у организацији државе и друштва, којем ће се у релативно кратком року после доношења Устава из 1946. године приступити.

Други основни принцип организације власти према Уставу из 1946. године био је федерализам. Јавио се у току народноослободилачког рата

1) Упореди: Ј. Борбенић, Уставно право, Београд, 1975, стр. 95 и сл. Д. Никוליћ, Скупштински систем, Београд, 1973, стр. 58, и сл.

и револуције на основу права сваког народа на самоопредељење. Стога, југословенска федерација настала је као добровољна заједница равноправних народа, који су образујући јединствену савезну државу обезбедили истовремено своју посебност у републикама као облику државне организације. Карактер и суштина федерације настале у току револуције и правно уобличене Уставом из 1946. године у основи се нису изменили до данас. Једино су се форме уједињавања и извесни аспекти односа између федерације и република мењали сходно друштвено-економском, политичком и културном развоју. Наиме, у условима постојања државне својине и државног управљања привредом и федерација је нужно била централизована. Национално питање било је решено конституисањем федеративне државе на начелу националне равноправности, и та равноправност очувана је упркос „централизоване“ федерације. У Народној скупштини ФНРЈ постојао је посебан дом, поред општеполитичког дома, Веће народа, у чији састав је улазио исти број представника свих федералних јединица. Како је за доношење закона и других аката Скупштине била неопходна сагласност оба дома, то су све републике биле равноправне у процесима одлучивања и, самим тим, није постојала могућност превласти, хегемоније једне републике односно нације над другом. Стога, федерални принцип био је и остао од великог значаја за пуну равноправност свих народа који живе у југословенској заједници. Ту своју функцију успешно је остваривао и остварује данас, посебно у ситуацији своје самоуправне трансформације.

Након доношења Устава из 1946. године било је неопходно усагласити све прописе са њим и донети нове, како би се Устав што непосредније остваривао у животу. Међу донетим прописима у том раздобљу посебан значај су имали Закон о браку, Закон о односима родитеља и деце, Закон о усвојењу и, посебно, Кривични законик из 1951. године. Кодификација кривичног права извршена је на начелима социјалистичког хуманизма и основна тежња законодаваца била је усмерена на ресоцијализацију извршилаца кривичних дела а не на њихово кажњавање. Кривични законик из 1951. године са новелама из 1959. године и данас је на снази. Но, његово важење престаје 1. јула 1977. године.

II

Устав донет 1946. године остао је на снази до 1953. године. Те године донет је Уставни закон о основама друштвеног и политичког уређења ФНРЈ и савезним органима власти, који је укинуо извесне главе Устава из 1946. године (на снази су остали уставни прописи о слободама и правима грађана). На тај начин, све до доношења Устава из 1963. године, Устав није био кодификовани акт, јер је обухватао, поред Уставног закона, и важеће главе Устава из 1946. године и уставна начела о судовима из Закона о судовима из 1954. године. То временско раздобље од доношења до делимичног укидања Устава из 1946. године означава се у југословенској политичкоправној науци као прва фаза уставног, државноправног развоја југословенског социјалистичког друштва. Но, и то треба посебно истаћи, то временско раздобље било је раздобље не само држа-

ве-авангарде и централизма, него и раздобље у коме су установљени темељи нове организације државне власти и политичког система у целини. Управо, коренити друштвено-економски и политички преображај извршен у том раздобљу био је основни узрок доношења новог Уставног закона, који је изразио и уставно гарантовао тај преображај, отварајући тиме путеве за још бржи развој на новим основама. Наиме, чим је обнова ратом опустошене земље то допустила, почело се са тражењем нових форми организације државне власти и управљања привредом, чији је основни задатак био да омогући да радни човек постане стварни носилац економске и политичке суверености. Уочило се да велика овлашћења која има држава и њени органи у управљању привредом нужно воде ка извесним облицима бирократизације, јер су произвођачи отуђени од средстава за производњу и од одлучивања не само о резултатима свога рада, него и о доходу у целини. Стога, било је неминовно превазићи уске оквире државне својине на средствима за производњу и крутог државног управљања привредом. Решење изражено у Основном закону о управљању државним привредним предузећима и вишим привредним удружењима од стране радних колектива од јуна 1950. године представљало је прекретницу у политичком организовању друштва и остварење истинског марксистичког принципа о потреби превазилажења, подруштљавања, одумирања државне власти. Конституисањем самоуправљања у привреди нужно је отворен пут даљој демократизацији целокупног политичког система. Друштвена својина на средствима за производњу, која је била и јесте претпоставка самоуправљања и његов израз, неминовно је захтевала проширење слобода и права радних људи и грађана како у сфери економске тако и политичке власти. Устав из 1946. био је превазиђен. Стога, донет је Уставни закон који је не само уставно потврдио нови принцип самоуправљања, већ га и проширио, обогатио новом садржином. Наиме, Уставни закон познаје не само радничко самоуправљање него и друштвено управљање. Друштвено управљање постоји у установама друштвених служби (школе, факултети, болнице и друге установе). Но, мада се у Уставном закону користе ова два различита термина, у суштини није било разлика између ова два облика самоуправљања. Проширење самоуправљања у основи друштва било је праћено и порастом разних облика посредног и непосредног одлучивања радних људи о целини процеса друштвене репродукције. У том светлу посебан значај имало је конституисање посебног дома у скупштинама — већа произвођача. Истовремено, јачали су и други облици децентрализације државне власти, посебно у општини као основној друштвено-политичкој заједници. Пуније остварење воље народа испољио се и кроз доследније остварен принцип демократског јединства власти, јер је Уставни закон укинуо институције Владе и Президијума и успоставио Савезно извршно веће и Председника Републике као извршне органе Скупштине. Сходно тим изменама, Уставни закон није више дозвољавао доношење уредби са законском снагом. На против, Савезно извршно веће могло је доносити само уредбе за примену искључивих и основних савезних закона.

Уставним законом из 1953. године успостављени су основни принципи југословенског политичког и правног система. У њему је изражена

основна тежња да човек буде носилац целокупног процеса економског и политичког одлучивања. Тај процес непрекидног раста утицаја радних људи у систему власти и самоуправљања представљао је основно обељење развита југословенског политичког и правног система. Он се посебно изражава у развоју основних институција новог социјалистичког политичко-правног система, друштвене својине и самоуправљања. Првобитни уски оквири друштвене својине и самоуправљања постепено се проширују. Радничко самоуправљање без знатнијег учешћа радника у расподели превазилази се самоуправљањем које се односи и на производњу и на расподелу одређеног дела вредности друштвеног производа у оквиру предузећа (од 1957. године до 1963), да би у трећој етапи развоја југословенског друштва од доношења Устава 1963. године до Устава из 1974. године доживело своју пуну афирмацију и потврду. Наиме, доношењем амандмана на Устав из 1963. године (1968, и 1971. године) самоуправљање је знатно проширено пуном социјализацијом средстава за производњу и признавањем права на минули рад. Устав из 1974. године и Закон о удруженом раду из 1976. године представљају завршну етапу тога развоја и конституисања наше државе као државне заједнице добровољно уједињених народа, засновано на власти и самоуправљању радничке класе и свих радних људи, и социјалистичке самоуправне демократске заједнице радних људи и грађана и равноправних народа и народности.

Процес развоја основних институција новог социјалистичког система био је праћен и одговарајућом правном регулативом. Новим правним прописима уређене су готово све области друштвеног живота. Извршене су кодификације управног права и поступка, кривичног материјалног и процесног права, радног права и друге. Није извршена једино кодификација имовинског права, јер се чекало да се нова друштвена својина кристализује, посебно да се уобличи права која у погледу средстава у друштвеној својини могу имати друштвена правна лица. Од преурањене кодификације имало би се много више штете него користи. Сада, када је нови социјалистички економски и политички систем уобличен у довољној мери приступило се изradi и Закона о облигацијама и уговорима, чији Нацрт је готов и прошао је кроз фазу јавне дискусије. С обзиром на природу робних, имовинских односа и њихов значај за јединство друштва Закон о облигацијама и уговорима доноси се као јединствен савезни закон.

III

Проглашњем новог Устава СФРЈ 21. II 1974. године правно је уобличена савремена етапа у развоју југословенског друштва и социјалистичког правног система. Њу карактерише такав „друштвено-економски положај радног човека који му обезбеђује да, радећи средствима у друштвеној својини и одлучујући непосредно и равноправно с другим радним људима у удруженом раду о свим пословима друштвене репродукције у условима и односима међусобне зависности, одговорности и солидарности, остварује свој лични материјални и морални интерес и право да се користи резултатима свог текућег и минулог рада и тековинама општег материјалног

и друштвеног напретка, да на тој основи што потпуније задовољава своје личне и друштвене потребе и да развија своје радне и друге стваралачке способности". (Основна начела Устава из 1974). Стога, у нас, захваљујући постојању друштвене својине и самоуправљања (у основним организацијама удруженог рада и другим самоуправним организацијама и заједницама, самоуправним интересним заједницама и друштвено-политичким заједницама уопште), не јављају се, нити се могу јављати облици експлоатације и доминације. На против, у нас се остварује процес ослобођења рада, враћање човека њему самоме. Тај процес бива неминовно праћен одумирањем државе, подруштвљавањем државне власти и њеном широком децентрализацијом. Закон о удруженом раду, донет новембра 1976. године, представља најдубљу потврду те самоуправне оријентације у развоју нашег друштва. Њиме су доследно спроведена уставна начела о радном човеку као носиоцу процеса економског и политичког одлучивања. Целокупан доходак стављен је под контролу радничке класе и радних људи уопште. То је основно начело Закона, које се у њему консеквентно спроводи. Иначе, Законом се уређује удружени рад у целини — друштвено-економски односи радника у удруженом раду, самоуправно организовање удруженог рада и остваривање самоуправљања у удруженом раду. Стога, после Устава Закон о удруженом раду је најзначајнији правни акт у нас. Он представља правни израз достигнутог степена развоја друштвене својине и самоуправљања, али, истовремено, и снажно средство за даљу афирмацију самоуправљања и владајућег положаја радног човека у удруженом раду и друштву.

Као израз децентрализације државне власти и самоуправљања јавља се у нашем правном систему поред државног и самоуправно право. Корени тог самоуправног права дати су још у Закону о управљању државним привредним предузећима и вишим привредним удружењима од стране радних колектива из 1950. године, јер самоуправно и државно право стоје у истом односу као самоуправљање и државна власт. Стога, самоуправно право представља облик одумирања права, преношења нормативне функције са државе на самоуправне субјекте. Оно је израз промењеног положаја радних људи према средствима за производњу, њиховог права да одлучују како о условима и резултатима свога рада, тако и о целини друштвене репродукције. Штавише, гарантујући извесна права радним људима као њихова неотуђива права, Устав искључује сваку регулативу тих односа осим самоуправне. Очигледно је да самоуправно уређивање друштвених односа од стране субјеката тих односа представља нови вид ослобођења човека, стварања такве заједнице у којој је „слободан развитак сваког појединца услов слободног развитака за све" (Маркс). Самоуправне норме се не јављају као хетерономне, споља наметнуте, као израз и потврда постојања хијерархијски вишег, већ као облик самообезивања самоуправних субјеката у свом и друштвеном интересу. Стога, између државног права (као скупа правних норми донетих од стране државних органа) и самоуправног права (као скупа норми донетих од самоуправних субјеката) постоје значајне разлике. Но, и то је необично важно истаћи, разлике у крајњој суштини државног и самоуправног права нема и не може бити у нашим условима. Јер, суштина права одређује се према

улози коју врши у друштву, вредностима које остварује, а у том погледу нема разлике између државног и самоуправног права у нас. Оба права чине јединствени правни систем СФРЈ, јер теже и остварују исте вредности у друштву, исте интересе — интерес радничке класе и радних људи опште. Ово утолико пре што органи државне власти у нас израстају на те међу самоуправљања и конституишу се на делегатском принципу, који онемогућава њихово отуђење од истинског носиоца власти — радног народа.

Самоуправни односи, који се уређују самоуправним нормама, су врло разноврсни, што захтева различите облике самоуправне регулативе. Другим речима, постоје бројни самоуправни општи акти којима се стварају норме самоуправног права. Ти акти имају различит значај и домашај, зависно од тога да ли се њима уређују самоуправни односи у организацијама удруженог рада, њиховим заједницама, самоуправним интересним заједницама или односи од ширег друштвеног интереса. Наиме, из саме суштине друштвене својине и самоуправног модела привредног система проистиче право и дужност самоуправних привредних субјеката, носилаца права у погледу средстава у друштвеној својини, да међусобно усклађују своје производне програме, да учествују у доношењу локалних, регионалних и општедруштвених планова, и да на друге начине споразумно допринесе што рационалнијем коришћењу друштвених средстава. Стога, самоуправно споразумевање и друштвено договарање представљају значајне институције нашег привредног и политичког живота. Као њихов непосредни израз јављају се два значајна извора самоуправног права — самоуправни споразуми и друштвени договори. Самоуправним споразумом радници у основним и другим организацијама удруженог рада и радни људи у месним заједницама, самоуправним интересним заједницама и другим самоуправним организацијама и заједницама уређују, у оквиру својих самоуправних права, односе од заједничког интереса. На супрот томе, друштвеним договором организације удруженог рада, коморе и друга општа удружења, самоуправне интересне заједнице, друге самоуправне организације и заједнице, органи друштвено-политичке заједнице, синдикати и друге друштвено-политичке организације и друштвене организације обезбеђују и усклађују самоуправно уређивање друштвено-економских и других односа од ширег заједничког интереса за учеснике договора или од општег друштвеног интереса. Очигледно је, према томе, да се самоуправно право не ограничава само на уске оквире организације удруженог рада или институције од локалног значаја, већ представља интегралну целину и интегралан чинилац југословенског социјалистичког самоуправног друштва. Ту своју улогу самоуправни споразуми и друштвени договори остварују на основу сагласности међусобно једнаких и равноправних субјеката. Јер, самоуправни споразуми и друштвени договори настају сагласношћу воља њихових учесника и обавезују само њих и субјекте који приступе већ закљученом самоуправном споразуму и друштвеном договору. На тај начин, ови самоуправни општи акти не јављају се као акти надређене власти, који обавезују без обзира на вољу субјеката, чије се понашање уређује. На против, тим актима се самоуправни субјекти самообавезују у свом и друштвеном интересу. Ипак, била би не-

опростива грешка, ако би се због ових својих обележја друштвени договори и самоуправни споразуми поистовећивали са уговорима грађанског права. Иако је извор обавезе пристанак обавезног (то је случај и када су скупштине друштвено-политичке заједнице овлашћене да пропишу да су одређене самоуправне организације и заједнице обавезне спровести поступак за самоуправно споразумевање односно друштвено договарање), између ових аката и уговора грађанског права постоје суштинске разлике. Њихов основ настанка, правна природа и улога коју врше потпуно су дивергентни. Сагласност воља која се тражи за настанак обавеза из самоуправних општих аката има сасвим другу природу од оне која је претпоставка за настанак уговора. Наиме, она представља рефлекс једног од основних социјалистичких принципа једнакости и равноправности субјеката у удруженом раду. Исто тако, било би погрешно идентификовати друштвени договор са законом, и посебно одређивати оно место друштвеном договору у систему самоуправних општих аката које има закон у систему државних општих аката. Јер, друштвеним договором не уређују се непосредно самоуправни друштвени односи, већ постављају основи и мерила за уређивање тих односа другим самоуправним општим актима.

Поред самоуправних споразума и друштвених договора, посебан значај као извори самоуправних права имају општи акти организација удруженог рада. Тим актима се непосредно уређују на основу устава, закона и самоуправних споразума о удруживању рада радника, међусобни односи радника у удруженом раду. Иначе, према уставу, уређивање међусобних односа у раду, управљање радом и пословањем организације удруженог рада, одлучивање о дохотку који се оствари у раду и стицање личног дохотка представљају неотуђива права радника. Стога, њихово уређивање врши се општим актима које доносе радници у организацијама удруженог рада и другим самоуправним организацијама и заједницама, на основу и у оквиру оних мерила која су прихватили, ако су и уколико су закључили или приступили друштвеном договору којим се уређује ова материја. Све ово, разуме се, под условом поштовања устава и закона. Од тих општих аката организација удруженог рада посебан значај имају самоуправни споразум о удруживању рада и средстава у радне организације, статут, самоуправни споразум о распоређивању дохотка и расподела средстава за личне дохотке и разни правилници.

Постојање самоуправних права, чије норме стварају бројни субјекти, условило је настанак и других специфичних институција нашег правног система. Пре свега, то су институције уставног судства и самоуправних судства. Посебан значај, пак, са аспекта остваривања самоуправних права имају самоуправни судови. Они су израз тежње за превазилажењем типично државне судске функције, покушај да се и судска функција приближи радним људима. Има више врста самоуправних судова, али су најзначајнији судови удруженог рада. Јер, судови удруженог рада одлучују о свим статусним споровима у организацијама удруженог рада, о захтевима за заштиту права рада, о закључивању и спровођењу самоуправних споразума о удруживању и међусобним односима у удруженом раду и другим.

Указано је већ да се суштина и карактер југословенског федерализма нису мењали од времена његовог настанка — у току народнослободилачког рата и револуције. Његов вишенационални карактер и тежња да се осигура равноправност свих народа и народности била је и остала његова битна карактеристика. Но, извесни односи између федерације и федералних јединица и, посебно, сами односи између федералних јединица били су подложни променама сходно развоју друштвено-економских, политичких, културних и других односа. У том светлу, посебан утицај на структуру федерализма и међусобни однос федералних јединица имао је развој самоуправљања. Децентрализација, коју је он нужно носио са собом, морала се одразити и на природу југословенског федерализма. Централизована федерација морала је узмаћи пред децентрализованом. Могло би се рећи да је овај процес правног уобличавања децентрализоване федерације окончан доношењем Устава из 1974. године. Његова основна карактеристика је у томе да се односи у федерацији успостављају на таквим основама које гарантују равноправност народа и народности на принципима слободног споразумевања, удруживања и социјалистичког интернационализма. Управо марксистички начин решавања односа класе и нације омогућио је такво конституисање федерације, које искључује било какву мајоризацију међу субјектима наше вишенационалне заједнице у сфери политичких односа. То одсуство сваке мајоризације испољава се посебно у овлашћењима које имају републичке скупштине у свим битним питањима економске политике. Наиме, у Уставу се утврђује да Веће република и покрајина, на основу сагласности републичких и покрајинских скупштина, доноси друштвени план, утврђује политику и доноси савезне законе којима се уређују односи у области монетарног и девизног система, емисије новца и другим.

Као израз промењених односа у федерацији и њеног конституисања у функцији самоуправних односа дошло је до проширења нормативне надлежности република и покрајина. Расподела надлежности извршена је сходно утврђеним правима и обавезама сваке друштвено-политичке заједнице, с тим што је у надлежности федерације одстало уређивање свих односа од значаја за југословенску заједницу као целину. Стога, након доношења Устава из 1974. године приступило се интензивном законодавном раду. У федерацији су донети основни системски закони, као што су Закон о удруженом раду, Кривични закон (који обухвата поред општег дела кривичног права, кривична дела против основа социјалистичког самоуправног друштвеног уређења Југославије и безбедности земље, човечности и међународног права, против угледа СФРЈ, њених ограна и представника, против угледа стране државе и организације и против угледа њихових шефова, односно представника, против службене дужности службених лица у савезним органима, против оружаних снага, као и кривична дела и привредне преступе којима се нарушава јединство југословенског тржишта или повређују савезни прописи) који ступа на снагу 1. јула 1977. године, Закон о судовима удруженог рада, Закон о Савезном суду и други. Процес законодавне регулативе у републикама и покрајинама био је још интензивнији. Пре свега, требало је уредити све односе који су пренети у њихову надлежност, а важеће дотадашњих савезних прописа је престало. Ти од-

носи су брак, односи родитеља и деце, усвојење, старатељство, наслеђивање, организација судова и њихова надлежност, посебни део кривичног права и други. Затим, требало је усагласити старе републичке прописе са новим републичким уставом. Најзад при, том уређивању требало је избећи различитост правне регулативе у републикама односно покрајинама, ако та различитост није имала основа у различитости самих друштвених односа. Стога, у уређивању свих ових односа остварен је високи степен сарадње између република и покрајина.

Социјалистички правни систем СФРЈ на данашњој етапи његовог развоја чине, према томе, савезни и републички односно покрајински правни системи. Но, у суштини реч је о јединственом правном систему који се заснива на истим друштвеним претпоставкама, тј. на владајућем положају радничке класе у условима постојања друштвене својине на средствима за производњу и самоуправљању.

др Борислав Благојевић
др Будимир Кошугић